

UVAŽAVANJE
RAZLIČITOSTI
U FUNKCIJI
POZITIVNOG
RAZVOJA
DECE I MLADIH

Urednice

Rajka ĐEVIĆ
Nikoleta GUTVAJN

**UVAŽAVANJE RAZLIČITOSTI
U FUNKCIJI POZITIVNOG RAZVOJA DECE I MLADIH**

Izdavač

Institut za pedagoška istraživanja

Za izdavača

Nikoleta Gutvajn

Urednice

Rajka Đević i Nikoleta Gutvajn

Lektor

Jelena Stevanović

Prevodilac

Kler Zubac

Tehnički urednik

Sanja Grbić

Dizajn korica

Danko Polić

Programski prelom i štampa

Kuća štampe plus

www.stampanje.com

Tiraž

300

URL adresa

http://www.ipisr.org.rs/page/Uvazavanje_razlicitosti_u_funkciji_pozitivnog_razvoja_dece_i_mladih

ISBN

978-86-7447-140-1

A watercolor palette with various colored wells (pink, red, orange, yellow, green) and a paintbrush resting on it, positioned in the top right corner of the page.

INSTITUT ZA PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA

UVAŽAVANJE RAZLIČITOSTI U FUNKCIJI POZITIVNOG RAZVOJA DECE I MLADIH

Urednice

Rajka **ĐEVIĆ**

Nikoleta **GUTVAJN**

BEOGRAD, 2018.

Recenzenti

Prof. dr Slobodanka **GAŠIĆ-PAVIŠIĆ**

Prof. dr Vera **SPASENOVIĆ**

Prof. dr Vera **RADOVIĆ**

CIP- Каталогизacija у публикацији-
Народна библиотека Србије, Београд

376.1-056.26/.36-053.2(082)
364-787-056.26/.36-053.2(082)
376.74-058.14-053.2(082)

UVAŽAVANJE različitosti u funkciji pozitivnog razvoja dece i mladih / urednice Rajka Đević, Nikoleta Gutvajn.- Beograd : Institut za pedagoška istraživanja, 2018 (Beograd : Kuća štampe plus).- 218 str. : tabele ; 24 cm.- (Biblioteka Pedagoška teorija i praksa ; 46)

"Knjiga predstavlja rezultat rada na projektima 'Od podsticanja inicijative, saradnje i stvaralaštva do novih uloga i identiteta u društvu' ... i 'Unapređivanje kvaliteta i dostupnosti obrazovanja u procesima modernizacije Srbije' ... "--> predgovor.- Tiraž 300.- Str. 10-16: Predgovor / Rajka Đević, Nikoleta Gutvajn.- Beleška o autorima: str. 208-211.- Napomene i bibliografske reference uz radove.- Bibliografija uz svaki rad.- Summary: Recognition of Diversity as a Function of the Positive Development of Children and Youth.- Registar.

ISBN 978-86-7447-140-1

a) Инклузивно образовање - Зборници b) Деца са посебним потребама -
Образовање- Инклузивни метод- Зборници c) Деца са посебним потребама
- Социјална интеграција - Зборници d) Деца са посебним образовним
потеребама- Социјална интеграција- Зборници

COBISS.SR-ID 268475148

PRAVNO REGULISANJE INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA U SRBIJI I POJEDINIM ZEMLJAMA U REGIONU

Danilo Rončević

Vlada Republike Srbije – Služba za upravljanje kadrovima

Aleksandar Antić

Fakultet za menadžment iz Sremskih Karlovaca, Univerzitet Union „Nikola Tesla“

Inkluzivno obrazovanje predstavlja jednu od najizazovnijih tema u oblasti ljudskih prava. Donošenjem Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja 2009. godine (*Sl. glasnik RS*, br. 72/2009, 52/2011, 55/2013 i br. 88/2017) Srbija je obezbedila pravni okvir inkluzivnom obrazovanju. Zakonom je propisano jednako pravo i dostupnost obrazovanja i vaspitanja za svu decu bez diskriminacije i izdvajanja po bilo kom osnovu. Sva zakonska i podzakonska rešenja uvedena su školske 2010/2011. godine, što predstavlja prvu godinu inkluzivnog obrazovanja u našem obrazovnom sistemu (Kovač-Cerović, Pavlović-Babić i Jovanović, 2014). Da bi se pravni okvir inkluzivnog obrazovanja u našoj sredini uporedio sa pravnim regulisanjem inkluzije u drugim sredinama, izabrani su obrazovni sistemi u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. Kako pokazuje analiza našeg i susednih obrazovnih sistema, shodno pozitivnopravnim propisima koje poseduju, sve zemlje mogu da sprovedu inkluzivno obrazovanje, ali za njegovo ostvarivanje je neophodno da budu obezbeđeni određeni uslovi u okviru predškolskih, osnovnoškolskih i visokoškolskih obrazovnih ustanova.

— PRAVO NA INKLUZIVNO OBRAZOVANJE

Pravo na obrazovanje može se odrediti kao pravo koje ima svaki pojedinac. Ovo pravo bi trebalo da obezbedi svakoj osobi sticanje određenih znanja koja će joj omogućiti da pronađe svoje mesto u društvu, kao i da dâ svoj doprinos obavljajući određeni posao. Kvalitetno obrazovanje omogućava jednake startne pozicije u daljem životu, obezbeđuje samoostvarivanje i veći stepen samostalnosti, koja se bazira na izboru mogućnosti koje umanjuju oslanjanje na druge u donošenju odluka i obavljanju

svakodnevnih aktivnosti, uključujući učešće u životu zajednice, ispunjavanje različitih socijalnih uloga, donošenje odluka koje se tiču samoodređenja i smanjenje fizičke i psihološke zavisnosti od drugih osoba (Ćuk, Spirić, Beker i Stanojlović, 2012). Dakle, suština obrazovanja je u lakšem funkcionisanju osobe u društvu i u obezbeđivanju njenog dostojnog života.

Inkluzivno obrazovanje stvara uslove koji omogućavaju da svaki pojedinac u društvu ostvari svoje pravo na obrazovanje. Postoje različita mišljenja o pojmu inkluzivnog obrazovanja, pa se o njemu govori kao o konceptu, pokretu, teoriji, filozofiji, procesu, obrazovnoj praksi, obrazovnoj politici i slično. Inkluzija se odnosi na proces kojim se obezbeđuje da svako, bez obzira na iskustva i životne okolnosti, može ostvariti svoje potencijale u životu, a inkluzivno društvo karakterišu smanjivanje nejednakosti, te balans između prava i obaveza pojedinca i povećanje socijalne kohezije (Cerić, 2008). Suština inkluzivnog obrazovanja sastoji se u omogućavanju korišćenja prava na obrazovanje bez obzira na određene fizičke i psihičke nedostatke pojedinca ili njegovu socijalnu pripadnost, pri čemu će ova vrsta obrazovanja za posledicu imati uključivanje ovih osoba u društvo u punom smislu te reči.

Titulari prava na inkluzivno obrazovanje su lica sa posebnim potrebama. Na prvom mestu to su lica koja imaju određenu psihičku ili fizičku karakteristiku koja ih onemogućava da budu ravnopravna sa ostalim članovima zajednice. Takođe, korpusu lica sa posebnim potrebama pripadaju i pojedinci koji su deo neke od ugroženih, osetljivih društvenih grupa. Postoje različiti pristupi u definisanju osetljive grupe, zbog promenljivosti društvenih dešavanja utiču na osetljivost pojedinaca ili grupa osoba, ali i zbog individualne dinamike i promena ličnosti (Janjić, Milojević i Lazarević, 2012). Najčešće nacionalna pripadnost, verska pripadnost, jezik, starosna dob, seksualna orijentacija i sl. dovode do toga da se pojedinac smatra pripadnikom ugrožene društvene grupe. Kako se definiše u Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, inkluzivno obrazovanje se odnosi na decu i učenike iz osetljivih grupa kojima je usled socijalne uskraćenosti, smetnji u razvoju, invaliditeta i drugih razloga potrebna dodatna podrška u obrazovanju i vaspitanju (*Sl. glasnik RS*, br. 72/2009, 52/2011, 55/2013 i br. 88/2017). Međutim, primetno je da se, kada se govori o inkluzivnom obrazovanju, najčešće misli na lica koja imaju određene psihičke i/ili fizičke nedostatke. Inkluzivno obrazovanje bi ovim licima trebalo da omogući sticanje određene kvalifikacije koja će im olakšati život i dovesti do njihove društvene ravnopravnosti.

Za inkluzivno obrazovanje je karakteristična i ideja po kojoj bi lica sa posebnim potrebama svoja znanja trebalo da stiču zajedno sa ostalim vršnjacima. Njihova

izdvojenost iz obrazovnog sistema u posebne obrazovne ustanove, kao što je ranije to najčešće bio slučaj, za posledicu imaju dodatnu izolaciju i kasnije zavisnost od države i društva. U okviru inkluzivnog obrazovanja radi se na menjanju i prilagođavanju sistema kako bi se izašlo u susret individualnim potrebama svih učenika (Cerić, 2004). Već tokom obrazovanja, kroz uključenost u nastavu sa vršnjacima, učenici sa posebnim potrebama se pripremaju za život a i ostali članovi društva se navikavaju na njih. Postepeno vršnjaci počinju da prepoznaju njihove potencijale i kvalitete, a ne samo teškoće sa kojima se suočavaju. Na taj način se sprečava da deca koja ne pohađaju (redovnu) školu zbog toga budu „nevidljiva” u svojim zajednicama (Jablan, Stanimirov i Grbović, 2009; Macura-Milovanović, Gera i Kovačević, 2011.; Vujačić, 2006; Žiljak, 2013).

PRAVNO REGULISANJE INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA U SISTEMSKIM OBRAZOVNIM PROPISIMA REPUBLIKE SRBIJE

Positivnopravni propisi u Srbiji koji neposredno ili posredno regulišu inkluzivno obrazovanje zasnivaju se na Konvenciji o pravima deteta (*Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori*, br. 15/90 i *Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 4/96 i 2/97).

Osnovno obrazovanje je obavezno i besplatno, a srednje obrazovanje je besplatno. Takođe, svi građani imaju, pod jednakim uslovima, pristup visokoškolskom obrazovanju. Republika Srbija omogućava uspešnim i nadarenim učenicima slabijeg imovnog stanja besplatno visokoškolsko obrazovanje, u skladu sa zakonom. Načelna odredba o pravu na obrazovanje iz Ustava Republike Srbije (*Sl. glasnik RS*, br. 98/2006) dalje se detaljno razrađuje odgovarajućim zakonima.

Osnovni i sistemski zakon vezan za oblast obrazovanja u Republici Srbiji je Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (*Sl. glasnik RS*, br. 72/2009, 52/2011, 55/2013 i br. 88/2017). Kako se ističe u ovom Zakonu, sistem obrazovanja i vaspitanja mora da obezbedi za svu decu, učenike i odrasle smanjenje stope osipanja iz sistema obrazovanja i vaspitanja, posebno osoba iz socijalno ugroženih kategorija stanovništva i nerazvijenih područja, osoba sa smetnjama u razvoju i invaliditetom i drugih osoba koje imaju specifične teškoće u učenju i podršku njihovom ponovnom uključivanju u sistem, u skladu sa principima inkluzivnog obrazovanja. Kao jedan od ciljeva navedena je i što veća uključenost osoba koje imaju posebne potrebe u obrazovni sistem. Prethodno navedenim odredbama ujedno se posredno definiše i ko su osobe koje imaju posebne potrebe. To su lica sa psihičkim smetnjama i osobe sa invaliditetom, kao i osobe koje pripadaju nekoj od ugroženih društvenih grupa. Iako se pri pominjanju inkluzivnog obrazovanja najčešće percipiraju osobe koje

imaju psihičke ili telesne nedostatke, ne sme se zaboraviti da grupi lica sa posebnim potrebama pripadaju i pojedinci iz ugroženih društvenih grupa (Harrison & Ip, 2013).

U Zakonu se detaljno razrađuju uloge i odgovornosti prosvetnog kadra za realizaciju inkluzivnog obrazovanja u školi. Tako direktor obrazuje stručni tim za inkluzivno obrazovanje, dok za dete i učenika kome je zbog socijalne uskraćenosti, smetnji u razvoju, invaliditeta i drugih razloga potrebna dodatna podrška u obrazovanju i vaspitanju, ustanova obezbeđuje otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka i donosi individualni obrazovni plan. Individualni obrazovni plan donosi stručni tim za inkluzivno obrazovanje. Ovaj plan omogućava da se individualnim pristupom učeniku koji ima posebne potrebe omogući maksimalno ostvarivanje njegovih potencijala, kako bi kasnije lakše funkcionisao u društvu.

Zakoni kojima se u Srbiji dodatno razrađuju odredbe Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja su Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju (*Sl. glasnik RS*, br. 18/2010), Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju (*Sl. glasnik RS*, br. 55/2013), Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju (*Sl. glasnik RS*, br. 55/2013) i Zakon o visokom obrazovanju (*Sl. glasnik RS*, br. 76/2005, 100/2007 – autentično tumačenje, 97/2008, 44/2010, 93/2012, 89/2013 i 99/2014). Za potrebe ovog rada detaljnije ćemo analizirati samo pojedine odredbe ovih zakona.

KOMPARATIVNA ANALIZA PRAVNIH OKVIRA ZA REGULISANJE INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA U SRBIJI, HRVATSKOJ, BOSNI I HERCEGOVINI I CRNOJ GORI

Pravno normiranje inkluzivnog obrazovanja u posmatranim zemljama ima određenih sličnosti. Najdetaljnije je uređeno propisima vezanim za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, dok je normiranje visokog obrazovanja, u delu koji se tiče inkluzivnog obrazovanja, znatno uže i skromnije.

Predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje. Članom 34. Zakona o predškolskom obrazovanju i vaspitanju predviđa se inkluzivno obrazovanje dece sa posebnim potrebama. Ona se uključuju u rad sa ostalom decom, pri čemu se predviđa da u jednoj vaspitnoj grupi ne može biti više od dvoje dece sa posebnim potrebama. Ukoliko za to postoji potreba, izrađuje se i individualni obrazovni plan za ovu decu.

U Zakonu o osnovnom obrazovanju i vaspitanju u članu 18. predviđeno je da radi unapređivanja inkluzivnog obrazovanja i vaspitanja, škola za obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju pruža podršku školi u sistemu redovnog obrazovanja i vaspitanja. Takođe članom 64. za učenika kome je zbog smetnji u razvoju i invaliditeta, specifičnih teškoća u učenju, socijalne uskraćenosti i drugih razloga potrebna

dodatna podrška u obrazovanju i vaspitanju, škola obezbeđuje otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka i zavisno od potreba, donosi i individualni obrazovni plan, u skladu sa Zakonom. Na ovaj način Zakonom se predviđaju obaveze škole čije ispunjavanje treba da dovede do toga da inkluzija bude u praksi primenljiva.

Zakonom o srednjem obrazovanju i vaspitanju u članu 60. određuje se da učenik sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, specifičnim teškoćama u učenju ili jezičkim barijerama polaže opštu maturu u uslovima koji obezbeđuju prevazilaženje fizičkih i komunikacijskih prepreka, a može da bude oslobođen polaganja dela maturalnog ispita iz predmeta za koje su mu tokom obrazovanja prilagođavani standardi postignuća, ili da taj deo polaže u skladu sa individualnim obrazovnim planom, o čemu odluku donose tim za inkluzivno obrazovanje i tim za pružanje dodatne podrške učenicima.

Dakle, škola ima obavezu da inkluzivno obrazovanje primenjuje prema učeniku sa posebnim potrebama od njegovog upisa u predškolsku obrazovnu ustanovu do završetka srednje škole. Pri tome i polaganje opšte mature treba da bude organizovano na način koji će uvažavati njegove posebnosti.

Lica koja mogu biti korisnici prava na inkluzivno obrazovanje u osnovnim i srednjim školama u Hrvatskoj su identifikovana kao „učenici sa teškoćama” u Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi („Narodne novine“, br. 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13 i 152/14). Članom 65. navedenog zakona učenici sa teškoćama su učenici koji imaju teškoće u razvoju, učenici sa teškoćama u učenju, problemima u ponašanju i emocionalnim problemima i učenici sa teškoćama nastalim vaspitnim, socijalnim, ekonomskim, kulturnim i jezičkim faktorima. Pojam *učenici sa teškoćama* odnosi se na lica koja poseduju fizičke nedostatke, ali i na učenike koji pripadaju određenim ugroženim društvenim grupama. Definisane učenika sa posebnim potrebama u Hrvatskoj slično je određivanju ovih lica u Srbiji, posmatrano iz perspektive Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi i relevantnih zakona kojima se reguliše obrazovanje u osnovnim i srednjim školama u Srbiji.

Član 69. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi predviđa da se za učenike sa teškoćama obezbedi prevoz bez obzira na udaljenost i prevoz pratioca kada je zbog vrste i stepena teškoća pratilac potreban. Ovom pravu učenika sa teškoćama posvećena je i posebna Odluka o finansiranju povećanih troškova prevoza i posebnih nastavnih sredstava za školovanje učenika sa teškoćama u razvoju u srednjoškolskim programima u 2012. godini. Ovom odlukom bilo je predviđeno potpuno ili delimično priznavanje troškova školama i roditeljima u vezi sa prevozom i nabavkom nastavnih sredstava za učenike sa posebnim potrebama. Slična ili ovakva

odluka nije doneta posle 2012. godine. Možemo pretpostaviti da su finansijski razlozi i u ovom slučaju bili presudni faktor, zbog kojeg je ovo zaista pohvalno pravo, ustanovljeno u korist lica koja snose najveći teret inkluzivnog obrazovanja, bilo ukinuto.

Radi efikasnog sprovođenja inkluzivnog obrazovanja, u čl. 99. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi između ostalog navedeno je i da radi ispunjavanja posebnih potreba učenika sa teškoćama u razvoju, školska ustanova može na predlog osnivača, a uz saglasnost Ministarstva, u vaspitnoobrazovni proces uključiti u nastavu pomoćnike ili stručno-komunikacione posrednike koji nisu samostalni nosioci vaspitnoobrazovne i/ili nastavne delatnosti. Slična rešenja prihvaćena su i u Srbiji. Članom 142. istog zakona navedeno je i da se troškovi vezani za obrazovanje učenika sa teškoćama u razvoju finansiraju iz budžeta. Na ovaj način se želi osigurati stabilnost sprovođenja inkluzivnog obrazovanja.

Obrazovanju i vaspitanju u predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama dece sa posebnim potrebama u Crnoj Gori posvećen je poseban Zakon o vaspitanju i obrazovanju dece sa posebnim obrazovnim potrebama („Sl. list RCG“, br. 80 i „Sl. list Crne Gore“, br. 45.). Članom 4. navedenog zakona definisano je da su deca sa posebnim obrazovnim potrebama deca sa smetnjama u razvoju, tj. deca sa telesnim, mentalnim i senzornim smetnjama i deca sa kombinovanim smetnjama, deca sa teškoćama u razvoju, odnosno deca sa poremećajima u ponašanju, teškim hroničnim obolenjima, dugotrajno bolesna deca i druga deca koja imaju teškoće u učenju, kao i druge teškoće uzrokovane emocionalnim, socijalnim, jezičkim i kulturološkim preprekama.

Na osnovu člana 7. datog zakona može se zaključiti da je cilj obrazovanja dece sa posebnim potrebama sprovođenje inkluzivnog obrazovanja, radi njihovog kasnijeg lakšeg uključivanja u društvo i sistem visokog obrazovanja. Takođe, radi što kvalitetnijeg obrazovanja dece sa posebnim potrebama, u čl. 9. predviđena je obaveza države da troškove njihovog obrazovanja snosi iz budžeta, a čl. 28, 29, 30 i 30a. predviđeno je postojanje specijalnog nastavničkog i saradničkog kadra uz čiju pomoć i saradnju bi ova deca trebalo na odgovarajući način da steknu obrazovanje koje im pripada.

U obrazovnom sistemu Crne Gore, odnosno u delu koji se odnosi na predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i vaspitanje, subjekti koji su imaoci prava na inkluzivno obrazovanje definisani su na način koji je sličan njihovom određenju u Srbiji i Hrvatskoj. Međutim, za razliku od Srbije i Hrvatske u Crnoj Gori postoji poseban zakon posvećen licima sa posebnim potrebama kojim je kao pravo priznato

i posredno regulisano i njihovo inkluzivno obrazovanje, što je prema našem mišljenju pohvalno.

Za oblast inkluzivnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini relevantne su odredbe Okvirnog zakona o predškolskom obrazovanju i vaspitanju, Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju, Okvirnog zakona o srednjem stručnom obrazovanju i Okvirnog zakona o visokom obrazovanju („Sl. Glasnik BiH“ br. 59/07).

Pored pomenutih zakona, za inkluzivno obrazovanje značajni su i brojni drugi zakoni i podzskonska akta koja zbog ograničenog obima na ovom mestu ne možemo navesti i analizirati. Njihova brojnost u ovoj državi je posebno velika s obzirom na njeno složeno državno uređenje. Samo u oblasti visokog obrazovanja pored okvirnog zakona postoji još 11 zakona računajući i zakon koji se odnosi na Brčko distrikt kojima se dodatno razrađuju odredbe okvirnog zakona.

U čl. 6. i 7. Okvirnog zakona o predškolskom obrazovanju i vaspitanju između ostalog garantuje se jednak pristup, jednake mogućnosti, obezbeđivanje jednakih uslova i prilika za svu decu, za početak i nastavak njihovog daljeg vaspitanja i obrazovanja, kao i pravo deteta na vaspitanje i obrazovanje i ispravnu brigu za dobrobit njegovog fizičkog i mentalnog zdravlja i sigurnosti.

U čl. 4. Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju i vaspitanju navodi se da svako dete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti učešća u odgovarajućem obrazovanju, bez diskriminacije po bilo kom osnovu. Pod jednakim pristupom i jednakim mogućnostima podrazumeva se obezbeđivanje istih uslova i prilika za sve, kao i za početak i nastavak obrazovanja. Odgovarajuće obrazovanje podrazumeva obrazovanje koje je u skladu sa utvrđenim standardima i koje omogućava detetu da na najbolji način razvije svoje urođene i potencijalne umne, fizičke i moralne sposobnosti, na svim nivoima obrazovanja.

U Okvirnom Zakonu o srednjem stručnom obrazovanju u članu 3. kao jedan od ciljeva srednjeg stručnog obrazovanja navodi se pravo na srednje stručno obrazovanje i obuku u skladu sa interesovanjem i sposobnostima učenika.

Visoko obrazovanje. U Zakonu o visokom obrazovanju u Srbiji nigde se ne navodi pojam *inkluzija*, ali se na osnovu sadržaja članova 3, 4, 8, 59, 80. i 90. može zaključiti da ju je zakonodavac predvideo i regulisao i ovim zakonom.

U Zakonu o naučnoj delatnosti i visokom obrazovanju („Narodne novine“ br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14 i 60/15) nije posvećen poseban deo studentima sa posebnim potrebama ili inkluzivnom obrazovanju, ali na osnovu sadržine čl. 88. i 89. i celog zakona može se

zaključiti da je inkluzivno obrazovanje sadržano i primenjeno i u visokobrazovnim ustanovama u Hrvatskoj.

U Zakonu o visokom obrazovanju Crne Gore („Sl. list CG“, br. 44/2014, 52/2014 - ispr. i 47/2015) nema pomena pojma *inkluzivno obrazovanje*, što je slučaj i sa predmetnim zakonima u Srbiji i Hrvatskoj. Međutim, na osnovu čl. 2. koji govori o ciljevima visokog obrazovanja, čl. 7. kojim je svima priznato pravo na visoko obrazovanje, kao i člana 92. koji se odnosi na prava studenata, možemo doći do zaključka da je inkluzivno obrazovanje priznato kao pravo i u sistemu visokog obrazovanja Crne Gore, na posredan način.

Na kraju ove analize naveli bismo i odredbu čl. 4. Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u kome se navodi da je jedna od osnova visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini poštovanje ljudskih prava i građanskih sloboda, uključujući zabranu svih oblika diskriminacije. Razmatrajući osnovne zakone koji čine obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini, možemo zaključiti da je inkluzivno obrazovanje implementirano u sistem obrazovanja ove države i da postojeći zakonski okvir omogućava odvijanje inkluzivnog obrazovanja. Kao jednu od smetnji označili bismo mnoštvo propisa kojima se odredbe osnovnih zakona razrađuju i koji proističu iz prava kantona da sami uređuju oblast obrazovanja. Često je posledica ovoga sukob nadležnosti, što dovodi do nesigurnosti građana i otežanog ostvarivanja njihovih prava, između ostalog i prava na inkluzivno obrazovanje. Međutim, ovaj problem nije karakterističan samo za oblast obrazovanja, već i za druge sfere društvenog života, a produkt je složenog državnog uređenja Bosne i Hercegovine.

Osim navedenih zakona, u posmatranim zemljama za regulisanje inkluzivnog obrazovanja značajna su i podzakonska akta koja su proizvod normativne delatnosti nadležnih ministarstava i vlada i autonomna akta predškolskih, osnovnoškolskih, srednjoškolskih i visokoškolskih ustanova (statuti, pravilnici kodeksi).

Nakon analize opštih pravnih akata značajnih za inkluzivno obrazovanje u posmatranim zemljama koje su nastale nakon raspada SFRJ, uviđamo određene sličnosti i specifičnosti (Tabela 1).

Tabela 1. Komparativna analiza pravnog regulisanja inkluzivnog obrazovanja u zemljama u regionu

Naziv države	Postoji normativno određen pojam korisnika prava na inkluzivno obrazovanje	Inkluzivno obrazovanje je uređeno propisima vezanim za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje	Inkluzivno obrazovanje je uređeno propisima vezanim za visokoškolsko obrazovanje	Postoji poseban zakon kojim je uređeno inkluzivno obrazovanje
Republika Srbija	✓	✓	/	/
Republika Hrvatska	✓	✓	/	/
Republika Crna Gora	✓	✓	/	Delimično (predškolsko, osnovno i srednje)
Bosna i Hercegovina	✓	✓	/	/

ZAKLJUČAK

Inkluzivno obrazovanje podrazumeva sticanje znanja i veština kod osoba sa posebnim potrebama kroz rad u grupi sa drugim osobama u društvu. Na taj način se ove osobe lakše socijalizuju i stižu znanja i veštine koje su im neophodne za uključivanje u tržište rada. Inkluzivno obrazovanje osoba sa posebnim potrebama trebalo bi da omogući prevazilaženje onih karakteristika koje ih svrstavaju u posebnu društvenu kategoriju. Pritom, karakteristike se mogu svrstati u fizičke ili psihičke nedostatke koji mogu biti urođeni ili stečeni tokom života, kao i u pripadnost određenoj ugroženoj društvenoj grupi. Dokazano je da ove osobe kroz rad sa osobama koje se ne suočavaju sa sličnim teškoćama brže uče i stižu kvalitetnija i sadržajnija znanja i na taj način postaju doprinos društvu do koga dolazi posredstvom njihovog rada.

Uprkos postojanju odgovarajuće pravne regulative u Srbiji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori i dalje postoji nezadovoljavajuća situacija u vezi sa primenom inkluzivnog obrazovanja. Pravni propisi u ovoj oblasti i dalje se u potpunosti ne primenjuju, te postoji razlika između prava i stvarnog stanja.

Kako bi se situacija u praksi promenila, potrebno je preduzeti brojne korake. Najpre, neophodno je osnovati centre pri univerzitetima koji će se baviti sprovođenjem i afirmacijom inkluzivnog obrazovanja u praksi. Ove centre zajedno

bi finansirali univerzitet (osnovni troškovi i osnovni projekti) i donatori (lokalne samouprave, fakulteti pojedinačno, firme, fondovi, fondacije.). Takođe, zaposleni u centrima (zaposleni bi trebalo da budu studenti sa posebnim potrebama koji su završili fakultet) samoinicijativno bi konkurisali za različita sredstva koja dodeljuje nadležno ministarstvo, država, Evropska unija i slično. Neophodno bi bilo da poznaju metode konkurisanja za projekte iz svoje oblasti.

Kvalitetnije znanje koje dobijaju posredstvom inkluzivnog obrazovanja omogućava im lakše zapošljvanje što za državu ima višestruke dobiti, pre svega kroz smanjenje socijalnih davanja. Centri bi promovisali svoj rad i starali bi se da povećaju broj lica sa posebnim potrebama koja studiraju. Takođe, mogli bi da prilagode studiranje njihovim potrebama i da budu prisutni u medijima kroz organizovanje različitih naučnih i stručnih skupova. Zaposleni u centrima bi mogli da se založe da pomognu što većem broju studenata sa posebnim potrebama (ili svim studentima) da dobiju stipendije koje bi im značajno smanjile troškove studiranja.

U svakoj obrazovnoj ustanovi potrebno je obučiti jednog zaposlenog da koristi znakovni jezik kako bi se u slučaju potrebe mogao sporazumevati sa učenicom ili studentom koji trenutno nema pored sebe osobu koja poznaje znakovni jezik, a želi da prisustvuje ispitu, skupu ili predavanju.

Sve obrazovne ustanove moraju se obavezati da u svojim bibliotekama imaju barem po jedan primerak udžbenika koji se koriste u nastavi i koji su napisani Brajevim pismom.

Sve obrazovne ustanove moraju posedovati programe koji će omogućiti slepim i slabovidim osobama da koriste računare.

I na kraju, sve obrazovne ustanove moraju obezbediti studentima koji su nepokretni ili se otežano kreću lakši pristup prostorijama (ugradnja rampi, liftova, mesta u amfiteatrima i učionicama).

Državi su neophodna znatna sredstva za izvršenje ovih predloga. Posebno treba obratiti pažnju da se koriste pretpristupni fondovi EU i donacije različitih međunarodnih i državnih firmi, fondova, fondacija, udruženja i organizacija. Nedostatak finansijskih sredstava je najveći problem koji dovodi do nedovoljne primene propisa u oblasti inkluzivnog obrazovanja, te je stoga i najveći i suštinski problem u ovoj oblasti obrazovnog sistema i društvenog života. Njegovo rešavanje ili ublažavanje je preduslov za popravljanje i unapređivanje stanja u oblasti inkluzivnog obrazovanja u Srbiji i u pomenutim zemljama u regionu.

LITERATURA

- Cerić, H. (2004). Definiranje inkluzivnog obrazovanja. *Naša škola*, 50(29), 87- 95.
- Cerić, H. (2008). Mogućnost konstruisanja teorije inkluzivnog obrazovanja. *Metodički obzori*, 3(1), 49-62.
- Ćuk, V., Spirić, V., Beker, K. i Stanojlović, B. (2012). *Uloga lokalne samouprave u uključivanju dece sa smetnjama u razvoju u sistem obrazovanja u lokalnoj zajednici*. Beograd: Udruženje studenata sa hendikepom.
- Harrison, G. & Ip, R. (2013). Extending the terrain of inclusive education in the classroom to the field: International students on placement. *Social Work Education*, 32(2), 230-243.
- Jablan, B., Stanimirov, K. i Grbović, A. (2009). Realnost i perspektiva inkluzivnog obrazovanja dece sa oštećenjem vida u našoj sredini. *Pedagogija*, 64(4), 568-578.
- Janjić, B., Milojević, N. i Lazarević, S. (2012). *Priručnik za zaposlene u vrtićima i školama: Primena i unapređenje inkluzivnog obrazovanja u Srbiji*. Beograd: Udruženje studenata sa hendikepom.
- Macura-Milovanović, S., Gera, I. i Kovačević, M. (2011). Priprema budućih učitelja za inkluzivno obrazovanje u Srbiji: trenutno stanje i potrebe. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 43(2), 208-222.
- Konvencija o pravima deteta (1990, 1997). *Sl. List SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 15/90 i *Sl. List SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 4/96 i 2/97.
- Kovač-Cerović, T., Pavlović-Babić, D. i Jovanović, O. (2014). Oslonci za izradu Okvira za praćenje razvoja inkluzivnog obrazovanja u Srbiji. U I. Latinović (ur.), *Okvir za praćenje inkluzivnog obrazovanja u Srbiji* (12-37). Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva i UNICEF.
- Okvirni zakon o visokom obrazovanju (2007). *Sl. Glasnik BiH*, br. 59/07.
- Ustav Republike Srbije (2006). *Sl. Glasnik RS*, br. 98/2006.
- Vujačić, M. (2006). Problemi i perspektive dece sa posebnim potrebama. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 38(1), 190-204.
- Zakon o naučnoj delatnosti i visokom obrazovanju (2003). *Narodne novine*, br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14 i 60/15.
- Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2008). *Narodne novine*, br. 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13 i 152/14.
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2009). *Sl. Glasnik RS*, br. 72/2009, 52/2011, 55/2013 i 88/2017.
- Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju (2013). *Sl. Glasnik RS*, br. 55/2013.
- Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju (2010). *Sl. Glasnik RS*, br. 18/2010.
- Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju (2013). *Sl. Glasnik RS*, br. 55/2013.
- Zakon o vaspitanju i obrazovanju dece sa posebnim obrazovnim potrebama (2004). *Sl. list RCG*, br. 80/2004 i 45/2010.
- Zakon o visokom obrazovanju (2005). *Sl. glasnik RS*, br. 76/2005, 100/2007 – autentično tumačenje, 97/2008, 44/2010, 93/2012, 89/2013 i 99/2014.
- Zakon o visokom obrazovanju Crne Gore (2014). *Sl. list CG*, br. 44/2014, 52/2014- ispr. i 47/2015.
- Žiljak, O. (2013). Ishodi učenja i inkluzivna edukacija učenika s intelektualnim teškoćama. *Revija za socijalnu politiku*, 20(3), 275-291.

RECOGNITION OF DIVERSITY AS A FUNCTION OF THE POSITIVE DEVELOPMENT OF CHILDREN AND YOUTH

The experience of living in a community – albeit family, school, social or international – confronted us a long time ago with the fact that we are not all the same. Modern societies have added to this the belief that we all have equal rights. The practice of segregating those who are different or the deprivation of the right to individuality does not result in the loss of existing differences but, on the contrary, to disagreements because of them. Respecting differences is the first condition for the creation of an *inclusive* society in which, on one side, the feeling of well-being of all members is supported and, in which, in turn, because of that very diversity, these members contribute to difference aspects of the development of the social community of which they are members. The first pillar in the creation of such a society is education. Formal schooling should create the conditions for supporting individual development, accepting and respecting the personal abilities and inclinations, family and cultural inheritance and characteristics of the social conditions in which individuals live. The goal of school is to provide each pupil with the chance to develop their potential and grow in conditions of respect and recognition. Any school which sets itself such a goal becomes an *inclusive* school – instead of being a school only *for some*, it becomes a place of quality education *for all* pupils.

The systematic transformation of schools into communities whose primary value is respecting differences is enabled by the introductory of *inclusive education*. Inclusive education is one of the main issues in the field of improving the quality and accessibility of education. In 2000, Serbia began a comprehensive reform of its education system which established the framework and directions in accordance with the general directions of the development of the education system within the framework of the European Union. Analysis of the current legal regulative and research in the field of inclusive education in Serbia show that although the legislative and strategic framework presents a good starting point for equal inclusion and access to quality education for all children, there are numerous dilemmas and problems confronting employees in education, children and their parents in the process of the realisation of inclusive education.

Lack of knowledge and understanding of the legal framework of inclusive education results in various ambiguities in its implementation in practice. Since the current concept of education, health and social support reaches a small number of children, there are numerous problems in understanding the concept of additional support and its implementation in practice. The very context in which the legislative regulations are implemented is burdened by various systematic and institutional obstacles, and the conditions in schools present a particular challenge: the large numbers of pupils in classes, the insufficient training of teachers and the resulting lack of the necessary skills, various prejudices and discrimination towards children and pupils from sensitive groups. Considering that many of the proposed solutions are new to both the representatives of the educational authorities and the main agents of change in practice, it comes as no surprise that the process of the implementation of inclusive education is accompanied by difficulties on various levels.

The book, *Recognition of Diversity as a Function of the Positive Development of Children and Youth*, consists of eleven texts by authors who in terms of their thematic fields are focused on the elaboration of numerous questions significant for inclusive education. The goal of this book is the observation of ways to improve the conceptual, legislative and practical framework of inclusive education as a function of support for the development of children's positive potentials. The set goal is in accordance with changes in contemporary life conditions (particularly in the family) which change the relations of social power and make the process of upbringing children leading to positive development outcomes even more complex. The most important precondition for achieving positive development outcomes are the beliefs of significant adults (in the family, school and wider social environment) that the differences among young people are a potential advantage and not a potential problem, that each young person has personal potentials which can be developed and that each society has access to the resources to support the improvement of young people's development.

The papers presented in the book could be grouped into four thematic entities: the general theoretical and legal framework for monitoring inclusive education – innovative potentials; an empirical analysis of initial education, the competences and attitudes of teachers towards inclusive education; the emotional and social aspects of the participation of pupils with developmental disabilities in regular schools; inclusion in the intercultural context.

In the introductory paper, *The Paradigm of Positive Development: the Possibility of Innovative Practices in Inclusive Education*, the author Nada Polovina

presents the key points of reference for the paradigm of the *positive development of young people* as a new approach to research, developmental stimulation and improvement of potential of children and young people. The first part of the paper considers those points which refer to: the nature of the development process and developing goals (the 'plasticity' of developmental possibilities; the development of functional behaviour); the constructive elements of positive development (the interaction of the internal/child's powers and the external developmental powers – the characteristics of the socialisation system); the nature of the process of developmental changes (the process of developing progress as a result of the mutual efforts of the child and the contribution of the environment). The second part of the paper analyzes the general points of reference for the incorporation of the values and principles of the presented paradigm in the practice of the inclusion of children with developmental disabilities in regular schools, and then their incorporation in real school practice in Norway whose law on education is based on the principle of the positive development of pupils.

In the paper entitled *The Legal Regulation of Inclusive Education in Serbia and Some Countries in the Region*, authors Danilo Rončević and Aleksandar Antić analyze the legal framework of inclusive education in our country and compare basic regulations related to inclusion in the education systems in Serbia, Croatia, Bosnia and Herzegovina and Montenegro. The basic conclusion is that the right to inclusive education is implemented in the legal frameworks of all the aforementioned educational systems. Analysing the current situation in Serbia, the authors concluded that there are differences between the law and practice, i.e. that the regulatory provisions which refer to inclusive education are often not applied in practice. The authors propose certain measures which could make positive changes to the current situation of inclusive education in Serbia.

The paper *Inclusive Education in Serbia from the Perspective of Primary School Teachers in Serbia* written by Milja Vujačić, Nikoleta Gutvajn and Jelena Stanišić focuses on a review of teachers' approaches towards inclusive education through an analysis of their opinions on: a) inclusive education as an idea, b) the achievement of inclusive education in practice, c) the ways in which inclusive education is presented in our country's educational policy, d) the training they underwent in this field, e) the problems and difficulties they face in the realisation of inclusive education and f) recommendations for the further development of inclusive education in Serbia. It was concluded that teachers' opinions of inclusive education in Serbia are generally negative. Even though teachers emphasise the humane aspect of this idea, their

replies indicate negative perceptions regarding the realisation of inclusive education in practice. Insufficient and inadequate teacher training, as well as a lack of quality support from experts and schools in general, present the key problem for the essential acceptance of this idea on the part of teachers and the successful realisation of inclusive education in practice. The authors point out the need to improve the support system for the implementation of inclusive education which would enable the adoption of the values and competences of inclusive education, the provision of continuous support to practitioners, as well as inter-departmental cooperation which would significantly contribute to changing teachers' relation to the idea and practice of inclusive education.

Isidora Korać, Marijana Kosanović and Jasmina Klemenović's paper *Initial Education of Teachers and their Professional Competences for Work in Inclusive Environments* presents research findings about teachers' opinions on the contribution of their initial education in gaining the competences required for work with children who needed additional support. It was concluded that there is a need for certain conceptual and organisational changes in the initial education of teachers which would facilitate the development of their competences for work in inclusive environments. In addition to introducing additional contents from the field of inclusive education in existing study programs, increasing the contribution of professional practice in undergraduate curriculum, there is also a need to reduce the gap between theoretical and practical knowledge.

How Teachers in Croatia Evaluate Their Own Practice in Teaching Pupils with Behavioural Difficulties, written by Nataša Vlah and Sanja Grbić, is focused on the daily practice of inclusive teaching which integrates all other aspects of the competences for teaching pupils with behavioural difficulties. The value of the presented research in this paper lies in the provision of the answer to the question about what the *current situation* is regarding the implementation of *successful practices* in teaching pupils with behavioural difficulties in the Republic of Croatia. Their findings show that when teaching pupils with behavioural difficulties, teachers often implement those methods which have proved to be successful in work with all pupils and which represent the base for the successful teaching process in general, and those practices are more frequently used by class teachers rather than subject teachers. The teachers estimated those practices which include different approaches to the teaching and evaluation of such pupils as rarely implemented. On the basis of those findings, the authors pointed out several open questions whose replies

could contribute to the formulation of successful programs for the development of teachers' capacities for work with pupils with behavioural difficulties.

The goal of Jelena Stevanović, Emilija Lazarević and Jadranka Milošević's paper, *Written Expression: the Competences of Pupils with Developmental Disabilities in the First Four Grades*, was to research class teachers' opinions on the inclusive education of children with developmental disabilities in the field of written expression, i.e. Serbian language classes. Those teachers believe that in the field of written expression pupils with disabilities should acquire knowledge and skills related to the basic level when considering the standards for the end of the first cycle of compulsory education in the Serbian language. However, experience from school practice shows that pupils with developmental disabilities cannot successfully and completely master the majority of competences which are predicted by prescribed achievement levels. The obtained findings suggest that during training on the implementation of inclusive education, class teachers should be given special training for the implementation of contents for the Serbian language, and that special programs which would focus on the improvement of the basic competences of pupils with developmental disabilities in the field of *written expression* should be designed.

In *The Social Acceptance of Pupils with Developmental Disabilities in the Lower Grades of Primary School*, author Rajka Đević compares the social acceptance of pupils with developmental disabilities and their peers who do not have such disabilities. In order to research social acceptance, the level of pupils' social acceptance, their social status, and the formation of friendships were studied. The research was realised by means of sociometric research techniques with the use of a sociometric questionnaire and rating scale. The results of the presented research point out the lower level of social acceptance of pupils with developmental disabilities, their unfavourable social status in class as well as the fact that they have fewer friendships than their peers without such disabilities. The implementation of different programs focused on fostering tolerance among all the participants in school work and life, respecting differences, and promoting the social competence of both pupils who have developmental disabilities and their peers could contribute to a better picture of the social acceptance of pupils with disabilities in regular primary schools.

Branislava Popović-Čitić and Lidija Bukvić's paper *Evaluating the Developmental Benefits of Pupils with Social and Emotional Disabilities* presents research whose goal was to evaluate the internal and external developmental benefits of pupils with social and emotional disabilities. The basic findings show that pupils with social and emotional developmental disabilities gain fewer developmental benefits than

their peers who do not demonstrate the symptoms of emotional and behavioural problems. The authors emphasise that priority action should be directed towards external developmental benefits, particularly those connected to the support and validation of pupils, i.e. the creation of a school environment which supports, encourage and values the progress of all pupils, models positive behaviour, provides a feeling of safety and develops a climate of tolerance, approval and acceptance. Also, it would be important to initiate interventions making it possible to work on aspects of pupils' positive identity, in the sense of strengthening self-respect, self-efficacy and beliefs in the future.

Milana Rajić and Ivana Mihić's research, *The Quality of Relationships between Teachers and Children with Developmental Disabilities*, is focused on research into the quality of this relationship as well as the potential factors which could contribute to quality. Self-evaluations of teachers' experiences with children were analysed to gain insight into the quality of relationships between teachers and children. In order to study the potential quality factors of this relationship, consideration was given to a) teachers' characteristics – self-evaluated motivation and perceived competences for work with children with developmental disabilities, b) environmental features – estimated global conditions for work and the number of children in groups as well as c) teachers' beliefs about children. In terms of the quality of the teacher-child relationship, the data indicates relatively expressed closeness, but equally expressed antagonism between teachers and pupils with developmental disabilities. As regards those factors which could influence such relationships, the findings show that those teachers who have fewer negative beliefs about children with developmental disabilities and who perceive themselves as competent and motivated for work with such children will establish relationships with children which are characterised by acceptance, positive emotional exchange and harmony. The authors recommend the continuous professional training of teachers based on relational perspectives with a particular focus on mastering the knowledge and skills required to support children and strengthening teachers' sensitivity towards them.

In her paper *The Ethnocultural Empathy of Secondary School Pupils in the Culturally Diverse Environment as a Mechanism for Promoting a Positive Approach Towards Different Ethnic Groups*, Tijana Jokić Zorkić researches the role of the ethnocultural empathy of secondary school pupils in the culturally diverse environment as a potential mechanism for strengthening good inter-ethnic relationships. The mediatory influence of ethnocultural empathy on the relation between perceived school support for interculturality and the social distance of

pupils towards the second biggest ethnic group in school was examined. The results showed the significant indirect influence of school support for interculturality on social distance/closeness (forming close friendships), i.e. its significant mediatory influence on ethnocultural empathy. Therefore, ethnocultural empathy may be the mechanism by means of which schools could influence social, i.e. ethnic distance in culturally diverse environments. The findings from this study indicate that schools should invest in strengthening ethnocultural empathy and other intercultural skills bearing in mind their influence not only on school achievement and experiences of personal happiness, but also on attitudes towards other ethnic groups.

In their paper *Improving Programmes for the Informal Education of Roma Youth from Unhygienic Settlements: Promoting Socio-Cultural and Educational Specificities*, Sanja Grbić, Sara Ristić and Marko Tomašević point out the difficulties in the inclusion of young people from unhygienic settlements in regular education in which the interaction of economic, socio-cultural and systematic factors leads to radically weaker vertical accessibility through the school system at the end of primary school. Indicating the relatively small number of empirical works in this field and on the basis of research into the socio-cultural features and relations towards the education of young people from unhygienic settlements, the authors formulated concrete recommendations for work with this group of young people in the field of informal education.

The book, *The Recognition of Diversity as a Function of the Positive Development of Children and Youth*, presents one of the ways to observe the problem and possible solutions in the field of improving practices of inclusive education in greater detail. The book is intended for researchers and practitioners in the field of education who are interested in studying different support strategies for the development of functionally valuable behaviour of children and youth. We believe that this book could be valuable material both for students of psychology, pedagogy, sociology, defectology and future preschool/school teachers, as well as for the wider reading public.

Editors

Rajka Đević and *Nikoleta Gutvajn*

BELEŠKA O AUTORIMA

Aleksandar Antić (1989)	Asistent na Fakultetu za menadžment Univerziteta Union <i>Nikola Tesla</i> , doktorand na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu. Bavi se izučavanjem pitanja vezanih za oblasti radnog prava i socijalnog osiguranja. E-mail: aantic@jura.kg.ac.rs
Lidija Bukvić (1991)	Master defektolog, doktorand i demonstrator na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu. Predmet njenih interesovanja predstavljaju faktori pozitivnog razvoja, teškoće u emocionalnom i socijalnom razvoju i programi prevencije problema u ponašanju učenika. E-mail: lidija_bukvic@yahoo.com
Rajka Đević (1979)	Doktor pedagogije, zaposlena u zvanju naučnog saradnika u Institutu za pedagoška istraživanja u Beogradu. Bavi se proučavanjem različitih aspekata inkluzivnog obrazovanja, posebno socijalnim funkcionisanjem učenika koji imaju smetnje u razvoju u okviru redovne osnovne škole. E-mail: rajkadjevic@gmail.com
Sanja Grbić (1991)	Doktorantkinja na Odeljenju za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, zaposlena u zvanju istraživača pripravnika u Institutu za pedagoška istraživanja u Beogradu. Bavi se socioemocionalnim razvojem, samopoimanjem učenika i pravednošću u obrazovanju. E-mail: sgrbic@ipi.ac.rs
Nikoleta Gutvajn (1974)	Doktor pedagoških nauka, naučni saradnik, direktor Instituta za pedagoška istraživanja u Beogradu. Njena profesionalna interesovanja usmerena su na sledeće oblasti: inkluzivno obrazovanje iz perspektive različitih učenika vaspitnoobrazovnog procesa, konstruktivistički pristup školskom neuspehu učenika, primena kvalitativnih istraživanja u obrazovanju. E-mail: gutvajnnikoleta@gmail.com
Tijana Jokić Zorkić (1987)	Doktorantkinja na Odeljenju za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, zaposlena u Centru za obrazovne politike. Njen naučni i istraživački rad ima uporište u sociokulturnoj i srodnim (meta)teorijskim perspektivama, a usmeren je na oblast inkluzivnog i interkulturalnog obrazovanja. E-mail: tjokic@cep.edu.rs
Jasmina Klemenović (1970)	Doktor pedagoških nauka, redovni profesor na Odseku za pedagogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu. Bavi se proučavanjem aktuelnih tema pedagoške teorije i prakse, kao što su predškolska pedagogija, inkluzivno obrazovanje, ekologija, obrazovanje za ljudska prava i demokratiju. E-mail: klementina@ff.uns.ac.rs

<p>Isidora Korać (1972)</p>	<p>Doktor pedagoških nauka, profesor, zaposlena u Visokoj školi strukovnih studija za vaspitače i poslovne informatičare – Sirmijum u Sremskoj Mitrovici. Fokus njenih interesovanja i naučnih istraživanja čini područje profesionalnog razvoja nastavnika i vaspitača, inkluzivnog obrazovanja i estetskog vaspitanja. E-mail: oisidora@gmail.com</p>
<p>Marijana Kosanović (1954)</p>	<p>Doktor pedagoških nauka, vanredni profesor na Odseku za pedagogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu. Područje profesionalnog razvoja nastavnika, karijerno vođenje i savetovanje, menadžment u obrazovanju i rodna (ne)jednakost u obrazovanju čine fokus njenih naučnih interesovanja i istraživanja. E-mail: marajakos@gmail.com</p>
<p>Emilija Lazarević (1966)</p>	<p>Doktor defektoloških nauka, naučni savetnik, rukovodilac projekta <i>Unapređivanje kvaliteta i dostupnosti obrazovanja u procesima modernizacije Srbije</i>, Instituta za pedagoška istraživanja u Beogradu. Njena profesionalna interesovanja usmerena su na sledeće oblasti: inkluzivno obrazovanje, govorno-jezički razvoj, govorno-jezički poremećaji, specifične smetnje u učenju. E-mail: e.lazarevic@ipi.ac.rs</p>
<p>Ivana Mihić (1979)</p>	<p>Psiholoških nauka, vanredni profesor Odseka za psihologiju, Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Njena profesionalna i istraživačka interesovanja tiču se ranog razvoja i kvaliteta brige o deci, predškolskog vaspitanja i obrazovanja i socijalne zaštite dece. E-mail: imihic@ff.uns.ac.rs</p>
<p>Jadranka Milošević (1965)</p>	<p>Doktor filoloških nauka, savetnik koordinator za srpski jezik i književnost, rukovodilac Sektora za društvene i humanističke predmete u Zavodu za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja u Beogradu. Bavi se dijalektologijom i akcentologijom, nastavom srpskog jezika i književnosti u osnovnoj i srednjoj školi, upotrebom i funkcijom udžbenika u osnovnom i srednjem obrazovanju; piše udžbenike i priručnike koji omogućavaju lakše razumevanje i poznavanje školskog programa. E-mail: jadrankalara@gmail.com</p>
<p>Nada Polovina (1953)</p>	<p>Doktor psihologije, naučni savetnik u Institutu za pedagoška istraživanja u Beogradu. Polje njenog istraživačkog interesovanja i publikovanih radova tiče se psihosocijalnih aspekata razvoja dece i mladih, porodičnih odnosa, obrazovanja, orijentacije mladih ka budućnosti i pitanja identiteta. E-mail: npolovina@ipi.ac.rs</p>

Urednice: Rajka **Đević**

Nikoleta **Gutvajn**

Monografija je korisna, zanimljiva, inovativna, informativna i dobro strukturirana. Odabrani problem razmatran je sa stanovišta savremenih teorijskih shvatanja, ali je i empirijski detaljno istraživana.

Prof. dr Slobodanka Gašić-Pavišić (iz recenzije)

Teorijske rasprave i nalazi empirijskih istraživanja – koje nudi ova publikacija – doprinose boljem razumevanju pretpostavki uspešnog ostvarivanja inkluzivnog obrazovanja, ali i načina na koje je moguće delovati u pravcu obezbeđivanja kvalitetnije podrške razvoju pozitivnih potencijala deteta.

Prof. dr Vera Spasenović (iz recenzije)

Monografija sadrži obuhvatan, sistematičan i kritički pregled teorijskih razmatranja i istraživanja u oblasti inkluzivnog obrazovanja. Pisana je jasnim i razumljivim jezikom.

Prof. dr Vera Radović (iz recenzije)

Tekstovi saradnika Instituta za pedagoška istraživanja predstavljaju rezultat rada na projektima *Od podsticanja inicijative, saradnje i stvaralaštva do novih uloga i identiteta u društvu* (br. 179034) i *Unapređivanje kvaliteta i dostupnosti obrazovanja u procesima modernizacije Srbije* (br. 47008) čiju realizaciju finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (2011–2018).

ISBN 978-86-7447-140-1

